

СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ І ТЕНДЕНЦІЇ ВЧИНЕННЯ КОРИСЛИВИХ ЗЛОЧИНІВ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

Деренько О. І.

аспірантка докторантури та аспірантури
Одеського державного університету внутрішніх справ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сучасного стану та тенденцій учинення корисливих злочинів серед неповнолітніх. Наголошено на тому, що більшість корисливих злочинів, скоєних неповнолітніми, учиняються в умовах неочевидності, тобто вагома частина таких злочинів учиняється групою осіб, часто за участю однолітків чи дорослих, які спонукають до протиправних дій. Спостерігається корислива спрямованість злочинності неповнолітніх, поєднана з підвищенням рівня професійних навичок. Дослідження вікових особливостей формування особистості є однією з найважливіших умов вирішення проблем, пов'язаних із злочинністю неповнолітніх, зокрема і формуванням особистості неповнолітнього злочинця.

Приділено увагу аналізу сучасного стану досліджень щодо вчинення корисливих злочинів серед неповнолітніх. Зокрема зазначено, що, за результатами досліджень науковців, чимала кількість неповнолітніх (особи віком від 14 до 18 років) належать до різних видів ситуативних типів злочинців, які вчиняють злочин через обставини, ситуації, що склалася, під впливом імпульсів. Невміння володіти своїми емоціями, контролювати почуття, оцінювати ситуацію, знаходити компроміси призводить до вчинення ними злочинів з ознаками особливої жорстокості, із завданням фізичної чи моральної шкоди.

Обґрунтовано необхідність розроблення оптимальної структури державних органів і громадських формувань, одним із головних завдань яких буде боротьба зі злочинністю неповнолітніх. Активний нагляд і контроль із боку соціальних служб, упровадження комплексних програм перевиховання та психологічної реабілітації щодо таких неповнолітніх, на нашу думку, є одним із способів вирішення проблеми злочинності.

Акцентовано увагу на потребі в реформуванні чинного законодавства у сфері кримінальної політики щодо неповнолітніх, як однієї з найбільш вразливих, у кримінальному значенні, верств населення, а також узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами, ефективній реалізації її на практиці.

Ключові слова: злочинність, неповнолітні, злочин, тенденції, корисливий мотив, злочин.

Derenko O. I. THE CURRENT STATE OF RESEARCH AND TRENDS OF SELFISH CRIMES AMONG MINORS

Abstract. The article is devoted to the study of the current state and trends in the commission of self-interested crimes among minors. It is emphasized that the majority of self-interested crimes committed by minors are committed in conditions of non-obviousness, that is, a significant part of such crimes is committed by a group of persons, to a certain extent, with the participation of peers or adults who encourage illegal actions.

There is a self-interested orientation of juvenile delinquency, combined with an increase in the level of professional skills. The study of age characteristics of personality formation is one of the most important conditions for solving problems related to juvenile delinquency, in particular, the formation of the personality of a juvenile criminal. Attention is paid to the analysis of the current state of research on the commission of self-interested crimes among minors.

In particular, it is stated that according to the results of research by scientists, a considerable number of minors (persons aged 14 to 18 years) belong to various types of situational types of criminals who commit crimes due to formed circumstances, situations, under the influence of impulses. The inability to control their emotions, control their feelings, assess the situation, find compromises leads them to commit crimes with signs of particular cruelty, causing physical or moral harm.

The need to develop an optimal structure of state bodies and public organizations, one of the main tasks of which will be the fight against juvenile delinquency, is substantiated. Active supervision and control by social services, implementation of complex programs of re-education and psychological rehabilitation of such minors, in our opinion, is one of the ways to solve the problem of crime. Attention is focused on the need to reform the current legislation in the field of criminal policy regarding minors as one of the most vulnerable, in the criminal sense, strata of the population, as well as bringing the national legislation into line with international standards and its effective implementation in practice.

Key words: crime, juveniles, crime, trends, selfish motive, crime.

Постановка проблеми та її актуальність. Динаміка злочинності, яка спостерігається останнім часом, спричинила негативні зміни в кількісних і якісних характеристиках. Дослідження сучасного стану корисливих злочинів, безумовно, має як науковий, так і практичний інтерес. Адже корислива злочинність набула значного поширення та посідає одне із провідних місць серед інших суспільно небезпечних протиправних діянь.

У цьому аспекті варто згадати таку категорію злочинців, як неповнолітні, що становить гостру проблему, насамперед соціального характеру. Соціальні й економічні чинники спонукають до вчинення неповнолітніми тих злочинів, які раніше були притаманні дорослим. Варто зазначити, що більшість корисливих злочинів, скоєних неповнолітніми, учиняються в умовах неочевидності, тобто вагома частина таких злочинів учиняється групою осіб, деякою мірою за участю однолітків чи дорослих, які спонукають до протиправних дій. Спостерігається корислива спрямованість злочинності неповнолітніх, поєднана з підвищенням рівня професійних навичок.

Проблема злочинності неповнолітніх завжди належала до питань, що постійно перебувають під контролем держави, оскільки має соціальний характер розвитку. Зараз жорстокість є показником морального здоров'я неповнолітніх, оскільки вона проникає в сім'ю, свідомість, освіту та культуру [1].

Згідно із судовою практикою, значні зміни відбуваються у злочинному середовищі серед неповнолітніх. Стан підліткової злочинності викликає занепокоєність і зумовлює необхідність пошуку нових засобів запобігання їй, ужиття додаткових заходів із боку державних органів і громадськості, які б сприяли поступовому зменшенню злочинних проявів у середовищі неповнолітніх. Серед загальних заходів профілактики зазначених явищ важливе місце посідає процесуальна діяльність органів розслідування, прокуратури та суду, що здійснюють провадження у кримінальних справах про злочини неповнолітніх. У цій роботі необхідно значно підвищити якість розслідування та судового розгляду зазначеної категорії кримінальних справ [2].

З огляду на проблематику, варто окремо наголосити на такому:

– вирішенню означених проблем протидії корисливим злочинам серед неповнолітніх сприятиме активізації наукових розробок, які більшою мірою будуть реалізовані у практичній діяльності;

– з урахуванням вимог часу та умов і зміни сучасного життя, необхідні постійний моніторинг і постійний пошук засобів і методів протидії корисливим злочинам серед неповнолітніх;

– наявна нагальна потреба в організації держави щодо запобігання розвитку та зростанню такого виду злочинності та й злочинності загалом, яка вчиняється неповнолітніми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти вищезазначеного питання досліджували: С.В. Албул, А.М. Бабенко, А.Б. Блага, О.М. Будяченко, Р.І. Благута, О.М. Цільмак, О.В. Федосова й інші науковці. Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що в полі зору науковців були вивчення психологічних особливостей неповнолітніх злочинців, причини злочинності неповнолітніх, заходи запобігання та протидії злочинності серед неповнолітніх, сучасні кримінологічні та кримінально-правові проблеми корисливої злочинності тощо.

Однак, з урахуванням сучасних тенденцій і соціальних змін, що зумовлюють зріст корисливих злочинів серед неповнолітніх, постає потреба в подальшому дослідженні зазначеного проблемного питання. Саме таким чином обґрунтована мета – дослідити сучасний стан і тенденції вчинення корисливих злочинів серед неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Нині, у вкрай важкий час для українського суспільства, а також у процесі реалізації реформ і соціальних трансформацій, украй важливим для України є досягнення оптимального кримінально-правового контролю за злочинністю, зокрема й серед неповнолітніх, які вчиняють злочини за різних мотивів.

Визначальною особливістю останніх років є зміна структури злочинності неповнолітніх у бік корисливих і насильницьких діянь [2].

Для злочинності неповнолітніх зазвичай характерна корислива мотивація, тобто найбільшу кількість злочинів, які скоєні неповнолітніми, становлять злочини проти власності. Майже дві третини злочинів, учинених

неповнолітніми, становлять крадіжки чужого майна, на другому місці – грабежі (8–9%). Частка неповнолітніх серед корисливих насильницьких злочинців (грабіжників, розбійників, вимагачів і корисливих убивць) у середньому становить 13–16%. Переважно йдеться про так звані вуличні посягання. Класифікація неповнолітніх на молодшу (14–15 років) і старшу (16–17 років) вікові групи свідчить про значне переважання другої: грабіжники – 32,3 і 67,7%; розбійники – 23 і 77%; вимагачі – 25,9 і 74,1%; убивці – 22,7 і 77,3% [3, с. 33].

Як свідчить судова практика, більшість засуджених підлітків учинили злочини вперше. Але залишається значною кількість неповнолітніх (16,1%), які до засудження раніше вже вчиняли злочини та притягалися до кримінальної відповідальності [2].

За результатами досліджень науковців, чимала кількість неповнолітніх (особи віком від 14 до 18 років) належать до різних видів ситуативних типів злочинців, які вчиняють злочин через обставини, ситуації, що склалися, під впливом імпульсів. Невміння володіти своїми емоціями, контролювати почуття, оцінювати ситуацію, знаходити компроміси призводить до вчинення ними злочинів з ознаками особливої жорстокості, із завданням фізичної чи моральної шкоди. Усі властивості особи неповнолітніх злочинців так чи інакше знаходять відображення в їхній поведінці, учинках, стосунках із суспільством і конкретними людьми. Для даної вікової групи більш характерні грабежі та розбійні напади, хоча серед них почастишали розбійні напади, поєднані з убивствами, а іноді й вимаганням. Серед 14-річних підлітків більшість становлять грабежі та вимагання, 15- і 16-річних – грабежі, 17-річних – розбої та грабежі. Інтелектуальний рівень неповнолітніх, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини, порівняно невисокий, у більшості з них відсутній інтерес до навчання. Практично кожному другу сім'ю можна схарактеризувати як неблагополучну у плані можливостей нормальної соціалізації неповнолітнього; рівень матеріального достатку сімей низький або навіть дуже низький. Даний вид злочинності переважно має міський характер. Понад третина

підлітків систематично вживають алкоголь, приблизно 7% – наркотики [4, с. 170].

Дослідження вікових особливостей формування особистості є однією з найважливіших умов вирішення проблем, пов'язаних із злочинністю неповнолітніх, зокрема і формуванням особистості неповнолітнього злочинця. Підвищеної уваги потребує значне коло питань, зокрема: тенденції динаміки злочинності неповнолітніх та її частка у структурі загальної злочинності, чинники впливу на процес формування злочинної мотивації, способи втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, шляхи вдосконалення правоохоронних органів і громадських організацій щодо запобігання злочинності неповнолітніх [5].

Як зазначає Т.Ю. Білобжицька, особи, які скоюють протиправні діяння в ранньому віці, більш схильні до вчинення правопорушень у старшому віці і, як результат, пізніше важче піддаються виправленню та становлять резерв для рецидивної злочинної діяльності. Варто зазначити той факт, що своєчасне вжиття профілактичних заходів до підлітків, що вчинили злочини, дозволяє не допустити формування в дитини схильності до скоєння кримінальних правопорушень [6].

Значною мірою сприяють учиненню злочинів неповнолітніми такі обставини, як безконтрольність із боку батьків, відсутність профілактичних заходів у роботі з важкими підлітками, їхня незайнятість, уживання спиртних напоїв і наркотичних засобів, проблеми в сім'ях, безробіття батьків і відсутність у них коштів на утримання дітей [2].

На нашу думку, варто підтримати дослідження О.М. Будяченко, яка емпіричним шляхом виявила шість найбільш інформативних комплексів якостей, що характеризують глибоку структуру ставлення неповнолітніх правопорушників із корисливою орієнтацією до соціального середовища, як-от: відчуженість; деформація особи під впливом антисоціальної діяльності; потреба у приналежності до групи; міжособистісна поведінка у сфері контролю, яка визначається статусною позицією; очікувана поведінка у стані афекту; патерн ставлення до іншої людини і самої себе [7].

Варто погодитись із С.В. Албулом, який зазначає, що поняття «корисливий мотив»

і «корислива мета» не завжди є тотожними. Корисливі мотиви іноді можуть поєднуватися з некорисливою метою. Так само повернення викраденого майна чи відшкодування його вартості не виключають наявності у діяч винного складу корисливого злочину. У разі скоєння корисливих злочинів у співучасті, корисливий мотив повинен бути обов'язково наявний у виконавця. Інші співучасники ж можуть мати й інші мотиви вчинення злочину [8].

Варто погодитися із твердженням про те, що взаємодія з іншими людьми в неповнолітніх правопорушників ґрунтується на уявленні про них як про егоїстичних, жорстоких, агресивних, недоброчесних, нещирих, безвідповідальних [7].

У своєму дослідженні низка авторів (В.В. Голіна, В.П. Ємельянов) акцентують увагу на тому, що в загальній структурі злочинності серед неповнолітніх провідне місце посідає корислива спрямованість. Майже половина злочинів неповнолітніх належать до категорії тяжких і особливо тяжких. Понад 70% злочинності неповнолітніх становлять злочини проти особистої власності громадян (ст. ст. 185–198 Кримінального кодексу України). Як зазначає дослідник, найпоширенішим злочином неповнолітніх є крадіжки. Отримання матеріальних благ без відповідних затрат праці та часу значною мірою нейтралізує ризик викриття та покарання за крадіжку, робить останню привабливим способом заволодіння чужим майном і цінностями. Нерідко підґрунтям крадіжки є заздрість, гонитва за престижем чи буденне паразитичне споживання матеріальних благ. Родзинкою крадіжки є «таємничість дійства», на яку так розраховує злодій. Для неповнолітніх це ще й привабливий елемент гри, пов'язаний із необхідністю ризику та переховування, що створює такий жаданий присмак романтики. Крадіжки, скоєні неповнолітніми, досить неоднорідні за способом їх учинення, місцем, предметами посягання, спричиненими збитками [9].

Загалом, незважаючи на різне походження корисливих злочинів неповнолітніх, можна сказати, що нині корислива мотивація чим-

далі більше набуває раціональних, утилітарних форм із початковими елементами злочинного професіоналізму. Насильницький спосіб заволодіння чужим майном відбиває загальну морально-психологічну спрямованість особи, що виражається у психофізіологічних стереотипах поведінки для досягнення корисливої мети [9].

Виходячи з того, що покарання неповнолітніх має бути підпорядковане іншій меті – їх виправленню та перевихованню, запобіганню вчиненню нових злочинів, суди не повинні призначати неповнолітнім позбавлення волі за злочини, що не становлять великої суспільної небезпеки. Позбавлення волі – це найсуворіше покарання серед видів покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітнього. Під час вирішення питання про призначення покарання неповнолітньому варто розглядати насамперед можливість застосування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Цей вид покарання потрібно застосовувати до неповнолітнього, коли виправлення його неможливе без ізоляції від суспільства, якщо всі інші більш м'які засоби впливу не дадуть можливості досягти мети кримінального покарання [2].

Висновки. Отже, сучасний стан учинення неповнолітніми корисливих злочинів потребує активних дій із боку держави та суспільства. Натепер існує потреба в реформуванні чинного законодавства у сфері кримінальної політики щодо неповнолітніх як однієї з найбільш вразливих, у кримінальному значенні, верств населення, а також узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами, ефективній реалізації її на практиці.

Україні важливе також розроблення оптимальної структури державних органів і громадських формувань, одним із головних завдань яких буде боротьба зі злочинністю неповнолітніх. Активний нагляд і контроль із боку соціальних служб, упровадження комплексних програм перевиховання та психологічної реабілітації щодо таких неповнолітніх, на нашу думку, є одним із способів вирішення проблеми злочинності.

Література:

1. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 4. С. 41.
2. Судова практика у справах про злочини неповнолітніх і втягнення їх у злочинну діяльність. *Верховний Суд України* : офіційний вебсайт. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/BC0631CD5091F1D6C2257B7C00453E96](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/BC0631CD5091F1D6C2257B7C00453E96).
3. Головкін Б.М. Статусні й рольові особливості корисливих насильницьких злочинців. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2009. № 3. С. 32–36.
4. Голіна В.В. Кримінологічна характеристика особистості неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця в Україні : монографія. Харків : Право, 2014. 280 с.
5. Бочелюк В.Й. Юридична психологія. Київ, 2018. 336 с.
6. Білобжицька Т.Ю. Стан та тенденції злочинності неповнолітніх. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/120.pdf>.
7. Будяченко О.М. Особливості ставлення до соціального середовища неповнолітніх із правопорушників з корисливою орієнтацією. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 12–17.
8. Албул С.В., Холостенко А.В. Корислива злочинність: сучасні кримінологічні та кримінально-правові проблеми. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 4. С. 14–16.
9. Голіна В.В., Маршуба М.О. Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця в Україні. Харків : Право, 2014. 280 с.

References:

1. Supreme Court of Ukraine (2003). Sudova praktyka u spravakh pro zlochyyny nepovnolitnikh i vtiahnennia yikh u zlochyynnu diialnist [Jurisprudence in cases involving crimes by minors and involving them in criminal activity]. *Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*. № 4. P. 41 [in Ukrainian].
2. Supreme Court of Ukraine (n.d.). Sudova praktyka u spravakh pro zlochyyny nepovnolitnikh i vtiahnennia yikh u zlochyynnu diialnist [Jurisprudence in cases involving crimes by minors and involving them in criminal activity]. Retrieved from: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/BC0631CD5091F1D6C2257B7C00453E96](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/BC0631CD5091F1D6C2257B7C00453E96) [in Ukrainian].
3. Holovkin, B.M. (2009). Statusni y rolovi osoblyvosti koryslyvykh nasylnytskykh zlochyntsiv [Status and role features of selfish violent criminals]. *Derzhava ta rehiony. Seriiia "Pravo"*. № 3. P. 32–36 [in Ukrainian].
4. Holina, V.V. (2014). Kryminolohichna kharakterystyka osobystosti nepovnolitnoho koryslyvo-nasylnytskoho zlochyntsia v Ukraini : monohrafiia [Criminological characteristics of the personality of a juvenile self-interested and violent criminal in Ukraine : monograph]. Kharkiv : Pravo. 280 p. [in Ukrainian].
5. Bocheliuk, V.Y. (2018). Yurydychna psykholohiia [Legal psychology]. K. : Tsentr uchbovoi literatury. 336 p. [in Ukrainian].
6. Bilobzhytska, T.Iu. (2022). Stan ta tendentsii zlochyynnosti nepovnolitnikh [State and trends of juvenile delinquency]. Retrieved from: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/120.pdf> [in Ukrainian].
7. Budiachenko, O.M. (2023). Osoblyvosti stavlennia do sotsialnoho seredovyscha nepovnolitnikh z pravoporushnykiv z koryslyvoiu orientatsiieiu [Peculiarities of the attitude towards the social environment of juvenile delinquents with selfish orientation]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*. № 1. P. 12–17 [in Ukrainian].
8. Albul, S.V., Kholostenko, A.V. (2015). Koryslyva zlochyynnist: suchasni kryminolohichni ta kryminalno-pravovi problemy [Self-interested crime: modern criminological and criminal law problems]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*. № 4. P. 14–16 [in Ukrainian].
9. Holina, V.V., Marshuba, M.O. (2014). Kryminolohichna kharakterystyka osoby nepovnolitnoho koryslyvo-nasylnytskoho zlochyntsia v Ukraini [Criminological characteristics of a juvenile self-interested and violent criminal in Ukraine]. Kharkiv : Pravo. 280 p. [in Ukrainian].